

ANTE MARINović, DUBROVNIK

UTJECAJ DUBROVAČKOG SREDNJOVJEKOVNOG
STATUTARNOG PRAVA NA BOGIŠIĆEV
OPŠTI IMOVINSKI ZAKONIK ZA
KNJAŽEVINU CRNU GORU

Svako djelo neminovno nosi pečat svog autora. Ni *Opšti imovinski zakonik za Knjaževinu Crnu Goru* nije u tome nikakav izuzetak. Njegov sastavljač *Valtazar Bogišić* istaknuto je ime europske i, može se bez pretjerivanja reći, svjetske pravne znanosti. Svojim porijeklom iz sela Dubravke (negdašnjih Mrcinâ) u Gornjim Konavlima, baštinió je bistrinu seljačkog duha, a po odgoju Dubrovčanin, rođen u Cavtatu, 20 XII 1834. Umro u Rijeci 2. 24. IV 1908. godine. Klasično obrazovan i zadojen duhom nedavno ugasle slobode Dubrovačke Republike; po svom znanstvenom radu višestruki je erudit: filozof, historičar i filolog, ali je povrh svega i u prvom redu pravnik, i to pravni historičar i zakonotvorac. U njegovom znanstvenom, pedagoškom i zakonotvornom radu vodila ga je osnovna misao kako je narodno pravo ono istinski dobro pravo i kako se čitavo pravo ne sastoji samo i jedino u mrtvim slovima pisanih zakona, niti u tumačenju tih zakonâ već, naprotiv, kako pravo živi u narodu bez obzira na pisane zakone. Time je on, po priznanju mnogih stranih stručnjaka, zapravo osnovao novu školu u pravu (misli se na filozofski pravac u proučavanju prava, a ne na pedagoški, naukovni zavod), koju će u Njemačkoj nešto kasnije zastupati, razviti i konačno oblikovati suvremenik Bogišićev, glasoviti *Post* (1839—1895), naime, školu t. zv. *etnološke jurisprudencije*. Pod utjecajem slavističkih disciplina,¹ koje su se naglo razvile upravo u doba kad je

¹ Mladi Bogišić je bio pod snažnim utjecajem slavističkih naučnih disciplina, a kao pravnik posebno pod utjecajem: Poljaka Surovjeckog, »prema kojemu su pravo i običaji, slično jeziku, specifična duhovna osobina svakoga roda, njegova konstitutivna crta karaktera kojom se odlikuje i čini posebnu individualnost, poseban tip ... Surovjecki je zatim razvio i poznatu te-

i Bogišić dozrijevaao u istaknutog znanstvenog radnika, on se postepeno oslobada shvaćanja klasične Savinjijske historijsko-pravne škole, kojom se u mladim godinama oduševljavao, o isključivosti običajnog prava s jedne i univerzalnosti pisanog zakona s druge strane. Zato — po njegovu mišljenju — zadatak je historije prava a i legislature proučavati jednako i pisane zakone i pravne ustanove i narodno običajno pravo koje treba kodificirati, preciznije: koje, zapravo, izvorno i čisto, neiskvareno pisanim zakonima, treba biti podlogom svemu zakonodavstvu kao nešto specifično za svaku zemlju i narod, etnos, odakle i naziv škole etnološka jurisprudencija.

U program proučavanja običajnog prava uvrstio je i sastavio svoj poznati »Napatuk za opisivanje pravnijeh običaja, koji živu u narodu«² koji mu je tiskala Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti (JAZU) i razaslala ga u narod, u sve južnoslavenske krajeve. Na temelju prispjelih odgovora, Bogišić je 1847. g. nakladom iste JAZU objavio posebni »Zbornik sadašnjih pravnih običaja u Južnih Slavena«³. Uporedo s time napisao je i studiju »Pisani zakoni na slavenskom jugu«⁴. Posebno se bavio proučavanjem pravne prošlosti svoje uže domovine, srednjovjekovnog Dubrovnika i njegove Komune, kasnije Republike. U tom pogledu svakako mu je najvrijednije, a za nas i najzanimljivije, djelo što ga je objavio skupa s Konstantinom Jirečekom, kritičko izdanje srednjovjekovnog dubrovačkog Statuta.⁵

Uspoređujući Opšti imovinski zakonik sa srednjovjekovnim Dubrovačkim Statutom jasno se uočava i kod jednog i kod drugog zakonika uvažavanje običajnog prava kao punopravnog izvora jednako kao i pisanog zakona. Suvišno je i postaviti pitanje koji je zakonik utjecao na drugi. Vremenska je razlika među njima ogromna, preko šest stotina godina; Dubrovački je Statut nastao prije, u drugoj polovici XIII stoljeća, preciznije 1272. g., a Opšti imovinski zakonik pri kraju XIX st. — 1888. g. Pa, ipak, tolike sličnosti, posebno što se tiče običaja kao izvora prava. Teško se oteti dojmu kako je to očita posljedica činjenice što je sastavljač Opšteg imovinskog zakonika ista osoba ko-

zu o praslovenskom pravu i njegovom održanju u narodnim običajima i zakonskim spomenicima svih slovenskih naroda...» — O tome opširnije Valtazar Bogišić, Metod i sistem kodifikacije imovinskog prava u Crnoj Gori, za štampu priredio Tomica Nikčević, izdanje SANU, posebna izdanja knjiga CDIX, Odelenje društvenih nauka knjiga 60, Izvori srpskog prava II, Beograd 1967., I, str. 7.

² Tiskano u Zagrebu 1867. g. kao treće izdanje.

³ »Gragja u odgovorima iz različitih krajeva Slovenskog juga, Zagreb 1874«.

⁴ »Bibliografski nacrt I. Zakoni izdani najvišom zakonodavnom vlašću u samostalnim državama, na svijet izdala Jugosl. Akademija znanosti i umjetnosti, u Zagrebu 1872.«

ja je suizdavač kritičkog izdanja Dubrovačkog Statuta, a to je naš Bogišić. U predgovoru (*Prolegomena*) Dubrovačkom Statutu skupa s Jirečekom ističe Bogišić kako su u Dubrovniku statuti, zakoni i odredbe često i nastajali iz običaja, tj. dugim vršenjem stanoviti običaj je dobio snagu zakona i kao takav i službeno promulgiran: »*Erat hactenus antiqua consuetudo* (spacioniranje moje!), *quod dos... sine carta dabatur ... quam consuetudinem... corrigentes, statuimus*« (spac. moje!) (VI, 4). »*Statuimus... sicut hactenus antiquam consuetudinem* (spac. moje!) *obtinuit*« (IV, 6). »*Erat antiqua consuetudo* (spac. moje!) *quod mortua uxore... quam consuetudinem* (spac. moje!) *ratam habentes, in perpetuum confirmamus, addicientes* (spac. moje!) *etiam...*« (IV, 9). »*Dicebat antiqua consuetudo* (spac. moje!): *quod filius... quam presenti statuto firmamus, addentes...*« (IV, 44) — spac. moje!. — »*Antiqua consuetudo* (spac. moje!) *est quod nullum laborerium lignaminis habeat possessionem vel terminum stabilem*« (V, 11). »*Dicebatur quod antiqua consuetudo* (spac. moje!) *erat quod comites, qui erant in insulis... quam consuetudinem revocantes ex toto, statuimus...*« (VIII, 34) — spac. moje! — »*De pena vrasde. Antiqua consuetudo* (spas. moje!) *fuit per omnes reges et homines Sclavonie et totius regnaminis, cum omnibus comitibus et homines Regusii quod...*« (VIII, 58, 59).⁶

U istom Statutu na više mjesta *consuetudo* i *lex* imaju sasvim jednaku pravnu snagu pa se usporedo postavljaju kao sinonimi: »*Comes... jurabit... conservare et custodire antiqua consuetudines et statuta civitatis Ragusii* (spac. moje!) *et judicare secundum ea.*« (I, 1, num. 1). »*Solvat penam... aliquo statuto seu consuetudine* (spac. moje!) *observatis hactenus in contrarium non obstantes*« (III, 59). »*Contra eum secundum formam statutorum et consuetudines Ragusii* (spac. moje!) *mediante justitia procedatur*« (VIII, 38). »*Possit de suis bonis ordinare... secundum civitatis Ragusii consuetudines et statuta*« (VIII, 43). — spac. moje! — »*Possit testari... secundum antiquam statutum et consuetudinem*« (VIII, 95)⁷ — spac. moje! —

U istom se Statutu novi zakon (*lex nova*) na više mjesta naziva novim običajem (*consuetudo nova*): »*Et si idem dominus*

⁵ »*Liber Statutorum civitatis Ragusii compositus anno 1272... pripremili V. Bogišić i C. Jireček, Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium*, volumen IX, Zagrabiae 1904.« — U daljnjem citiranju *Statut Dubrovnika*.

⁶ Usporedi *Statut Dubrovnika*, o. c., »*Prolegomena*«, poglavlje III, str. XXII. Rimske brojke u zagradama označavaju knjigu Statuta, a arapske kapitul, zakonski članak u odgovarajućoj knjizi.

⁷ *Ibidem*, str. XXIIIb

comes cum consilio iudicum et bonorum hominum et cum laudatione populi, invenerit novam consuetudinem (spac. moje!) vel invente consuetudini aliquid adjunxerit vel minuerit, vel veterem mutaverit, omnino iudicabo secundum illam consuetudinem....« (spac. moje! — II, 4, num. 9; cf. ib. cap. 5. num. 5, et cap. 6, num. 5).⁸ Može se čak tvrditi kako je zapravo Dubrovački statut samo kodifikacija običajnog prava.^{8a}

Zato ništa neobično što su običaji uvaženi kao i statuti, zakoni, a ima čak i slučajeva gdje se vrijednost postojećeg statuta zakona ili odredbe potkrepljuje činjenicom što se oni običajem održavaju («... *l'ordine dispone e la consuetudine ottenne*» (spac. moje!)⁹, ili obezvrijeđuje »*per desuetudine*«, tj. ako su zanemareni i neodržavaju se.¹⁰

Na običajno pravo se dubrovačko zakonodavstvo i sudstvo neprestano pozivalo sve do kraja dubrovačkog samostalnog političkog života. Dubrovačka komunalna, kasnije republička vijeća (Veliko, Malo i Vijeće Umoljenih — Senat) neprestano su pazila da se ne bi usvojila kakva odredba »*contra li ordeni et le u s a n z e*

⁸ *Ibidem*, str. XXIII—XXIVd.

^{8a} O tome opširnije u mom radu, *Ante Marinović, Običajno pravo i samouprave u bivšoj Dubrovačkoj Republici i njihovo izučavanje*, u Zborniku »*Običajno pravo i samouprave na Balkanu i u susednim zemljama*«, Posebna izdanja Balkanološkog instituta SANU, knjiga 1., str. 91—113.

⁹ Confer *Index sententiarum definitivarum Dominorum Consulium*, str. 441. Rukopis u Bogišićevoj biblioteci u Cavtatu pod signaturom 46. A. XIV.2/56.; Cf. etiam *Index sententiarum definitivarum DD. Consulium, alfabético ordine dispositus ac in dous tomiculos divisus*. Tom I, str. 65., rukopis u Historijskom Arhivu u Dubrovniku bez posebne signature. — Usp., također, *Bernard Stulli, Ordines artis nauticae secundum consuetudinem civitatis Ragusii — Jedna zbirka pomorskog zakonodavstva Dubrovačke Republike iz god. 1557.*, u *Anale Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, god. I, svezak 1., Dubrovnik 1952., str. 115.

¹⁰ Cf. »*Ordo mariniritiae... MDXXXV, Die XIV Decembris. Per rassetta-re l'arte della marinarezza nostra, et darli qualche miglior forma, et essere; Pare alli Signori Proveditori della Terra, che si debbia proveder in questo modo. Perchè l'ordine posto in libro Giallo a Charta LXVIII. dispone, che nel magnifico Consiglio di Pregati si debbiano creare tre Officiali de anni XXX. in sù per angaria, li quali habbino cura di riveder li navigli nostri, che vanno al viaggio, se sono ben corredati, ò non, ovvero troppo carichi, secondo che li è dicchiato nel detto Ordene, il quale per desuetudine non s'osserva* (spac. moje), *considerando che il governo della detta marinarezza sarebbe molto bene collocato sotto cura spetiali di alcuni Officiali; Pare alli predetti Signori Proveditori, che cadeun anno nel Eccelso Gran Consiglio si debbiano creare cinque Officiali per angaria.*...« (*Croceus, cum summaris, adnotationibus marginalibus, et materiarum indice, stugio et labore Francisci Gundula Marini F. confectus, et ex ejus autographo excriptus per Antonium Regini, Racusij MDCCCLXX — VIII* (u daljnjem tekstu *Croceus*), *Charta CLXXXVII*, str. 334. — Ima više rukopisa *Croceusa* u Historijskom Arhivu u Dubrovniku i drugdje ja sam se ovdje služio rukopisom koji se čuva u Povijesnom zavodu JAZU u Dubrovniku.).

(spac. moje!) *della città nostra*,¹¹ ili — kako se u istom arhivskom izvoru nešto kasnije kaže — »*contra li ordeni, buone consuetudini nostre.*« (spac. moje!).¹² Presude, pak, dubrovačkih sudova često ističu: »*Consuetudini et usanze* (spac. moje!) *si intendono per leggi*«¹³, ili »*Sententiae arbitrariae secundum dispositionem ordinum et consuetudinis* (spac. moje!) *Ragussi, habent eandem vim et executionem paratam, contra debitores, prout habent sententiae DD. Consulum in rem iudicatam transactae.*«¹⁴ Neke se čak pozivaju na običaj i prije pisanih zakona, na primjer formulom: »*visis consuetudinibus* (spac. moje!), *ordinibus et statutis.*«¹⁵

U mnogim kapitulima Dubrovačkog Statuta daju se samo okvirne, opće odredbe dok se u istim kapitulima nastavlja da će se pojedinih svakog konkretnog slučaja riješavati »*secundum antiquam consuetudinem.*«¹⁶

A evo kako je to Bogišić odmah u članku 2. Opšteg imovinskog zakonika formulirao: »*U poslovima za koje se ne bi našlo pravila u ovome Zakoniku ni u dodatcima njegovim, treba se vladati po pravilima koja u dobrim običajima žive* (779, 780)«. Spac. moje! — A u članku 779., na koji se poziva članak 2. doslovno se kaže: »*Običaj i njegovo pravilo, biva, u zakonskome smislu, ono pravilo koje se drži i koje vlada u narodnome i sudskom životu, a nije ušlo među pravila pisanog zakona.*« U slijedećem, pak, članku 780., na koji se, također, poziva članak 2., kaže se: »*Kad se primjenjuje pravilo običaja, a radi se o poslu za koji ima posebnih običaja, u krugu ljudi koji se po zanatu ili inače redovno bave takom vrstom poslova (trgovci, zanatlije i t. d.), treba se vladati po običajima toga osobitog kruga, u koliko nije su u oprjeci sa zakonom ili sa blagonaravljem.*«¹⁷

Narodni običaj je za Bogišića u Opštem imovinskom zakoniku punopravni izvor prava, baš kao i pisani zakon, dapače još i više; jer, u slučajevima kada neki odnos ili predmet nije reguliran u zakoniku, treba se vladati po narodnom običaju, a tek,

¹¹ Cf. *Croceus, Charta LX »De officio, et auctoritate quinque Provisorum Urbis*«, str. 114—115.; *Usp.*, također, *B. Stulli, Ordines artis nauticae.* . . , o. c., str. 114.

¹² Cf. *Croceus, Charta LX*, str. 115.

¹³ *Sf. Sententiae et Pautes Consilii Rogatorum pertinentes ad curiam regisinarum. Scribebat Junius Tntonii Resti. Ragusii 1692.*, str. 70. — rukopis u Historijskon. Arhivu u Dubrovniku, bez posebne signature.; *usp.*, također, *B. Stulli, Ordines artis nauticae.* . . , o. c. str. 115.

¹⁴ Cf. *Index sententiarum definitivarum DD. Consulum, alfabetico ordine dispositus ac in duas tomiculos divisus. Tom II, str. 353.* Rukopis u Historijskom Arhivu u Dubrovniku bez posebne signature.; *usp.*, također, *B. Stulli, Ordines artis nauticae.* . . , o. c., str. 115.

¹⁵ *Usp. B. Stulli, Ordines artis nauticae.* . . , o. c., str. 116.

¹⁶ *Usp. Statut Dubrovnika*, o. c., *Prologomena*, poglavlje III, str. XXIIIa.

¹⁷ Citirano prema prvom izdanju *Opšteg imovinskog zakonika za Knjaževinu Crnu Goru*, na Cetinju u državnoj štampariji 1888., str. 2. i 268.

ako njega nema, onda po analogiji legis iz nekog drugog pravila (zakona) i najposlije po analogiji juris. Zato je on oamah u članku 3. Opšteg imovinskog zakonika zapisao: »Ako za neki osobiti posao ili slučaj ne bude ni u zakonima ni u običajima (spac. moje!) određena pravila, red se je vladati po podobju (781) drugih sličnih pravila, ili pak riješiti slučaj po opštim osnovama pravde i pravice (782).¹⁸ U članku, pak, 781. na koj ise poziva članak 3. tumači pojam *podobje* ovako: »Po podobju se vlada sudac, kad u nestasici upravo određenih pravila, za neku vrstu poslova, udešava svoje suđenje prema pravilima kakve druge, ali slične vrste poslova.«¹⁹ U slijedećem 782. članku, na koji se, također, poziva članak 3., na široko objašnjava opće osnove pravde i pravice: »Temelj je, razumije se, i zakonu i zakonitu običaju (spac. moje!) pravda i pravica, te kad sudac sudi po pravilima uzetim iz zakona ili iz zakonita običaja (spac. moje!), on svakako radi na osnovi pravde i pravice. Ipak, pravila po kojima on sudi već je zakonodavac i narodni život (spac. moje!) otuda izveo. Tek, kad ni u zakonu ni u običaju (spac. moje!) nema prilična pravila za neki posao, a nije ga moguće ni podobjem (3) naći, pravda i pravica postaju za sudca neposrednim izvorom, iz koga on pravca treba da crpi svoje pravilo, prema osobitoj prirodi posla koji se sudi. . . U takome suđenju sudija treba da, ocjenjujući sa svake strane prilike posla, pazi; osobito na to, što časniljudidržeda je pravo, i što je uskladusa javnim vjerovanjem i poštenjem, bez kojih ne može biti uredna saobraštaja među ljudima. (Spac. moje!) I ako sudija to sve radi po duši i savjesti, on opet treba da pazi, koliko je god moguće, inarazum i mišljenje naroda ili razreda ljudi kojima su obični poslovi te ruke. . .«²⁰ (spac. moje).

Jednako kao što se u srednjovjekovnom Dubrovačkom Statutu pod pojmom zakona razumijevao dakako pisani zakon ali i običaj, tako i ovdje Bogišić u Opštem imovinskom zakoniku izjednačava ta dva pojma kad u članku 783. doslovno kaže: »Riječ zakon u ovome Zakoniku označuje najprije svako pravilo koje zakonotvorac redovitim načinom postavi. Ali riječ zakon može obuzimati, takođe, i pravila koja zakonodavna Vlast postavila nije, a opet se vrše kao da su izrečno postavljena; tako su na pravila običaja (spac. moje!). . .«²¹

Kao što se za srednjovjekovni Dubrovački Statut s razlogom može tvrditi kako zapravo predstavlja kodifikaciju običajnog prava, s punim se pravom, ako ne i više, to isto može tvrditi za Bogišićev Opšti imovinski zakonik. »Ako ti rečem — piše on u jednom pismu Kostu Vojnoviću —²² da sam ja još kao student bio

¹⁸ *Ibidem*, str. 2.

¹⁹ *Ibidem*, str. 268.

²⁰ *Ibidem*, str. 268—269.

²¹ *Ibidem*, str. 269—270.

uvjeren da je pravo organizam onako od prilike kao i jezik, tu ti neću ništa nova kazati, jer se ta misao nalazi još u Rimljanu »quod natura omnia animalia docuit«, a znanstveno je potvrđena bila historičkom školom.«²³ U istom pismu nastavlja on dalje: »Jedan od glavnih ciljeva je bio: sačuvati (sic!) pravu u Crnoj Gori svoj (sic) organički (potcrtao sâm Bogišić) razvitak i prirodu, prirodu koja je naukom dokazana. . . Te sam se ciljeve starao postići najviše odregjenjem granicâ zakoniku i isključiv iz njega heterogene predmete. . .« (naime obiteljsko i s ovim spojeno nasljedno pravo) i b. tim što ostavljam u potpunoj svezi i harmoniji sadržaj zakonika sa običajem (spac. moje). A da je jedan od glavnih razloga zašto je naš Bogišić iz svog zakonika isključio obiteljsko i nasljedno pravo upravo taj, što je — dosljedan svom osnovnom načelu kako je narod onaj koji zapravo, dok ga zakonodavac samo formulira i oblači u pismenu formu — ostavio narodnom običaju i te odnose — koji, po njegovu mišljenju do tada nisu bili dovoljno uređeni — s vremenog regulira, pokazao sam na drugom mjestu.²⁴

Takav tretman običajnog prava u svom Opštem imovinskom zakoniku bilo je moguće Bogišiću provesti iz dva osnovna razloga: prvi je u tome, što je u takvoj patrijarhalnoj sredini, kakva je bila Crna Gora njegova doba, narod uglavnom živio i vladao se običajima, a manje pisanim pravilima i zakonima, i drugi, što je Crna Gora prosto malena, pa su običaji na tako skućenom prostoru uglavnom isti i lakše se i trajnije održavaju.

Opšti imovinski zakonik za Knjaževinu Crnu Goru zapravo je sinteza svega Bogišićeva znanstvenog rada, za čije se sastavljanje on postepeno pripremao čitavog svog radnog vijeka svestranim istraživanjem i proučavanjem pravnih običaja kod Južnih Slavena, ni ne sluteći kako će mu takav posao jednog dana biti povjeren. On je kao znanstvenik doživio veliku sreću i zadovoljstvo, da je za svoje znanstvene postavke i ideje dobio priliku da ih oblikuje u zakonsko ruho; stvorio je Zakonik kakvoga je sebi kao idealnoga i jedino znanstveno ispravnoga zamišljao, tj. takav, u kojem su pisani zakoni u potpunom skladu s pravnim životom i pravnom sviješću naroda, koji je zapravo zakonski oblik živog narodnog prava.

Ako se srednjovjekovno dubrovačko pravo s razlogom ponosilo svojim »usus et consuetudo Ragusii«, jednako tako i Opšti

²² U Bogišićevu pismu K. Vojnoviću, što se s ostalim njegovim pismima čuva u zbirci pisama u Bogišićnjoj biblioteci i muzeju u Cavtatu, bez naznake mjesta odakle piše i bez datuma; ipak, prema prijašnjem i slijedećem pismu, očito je da piše iz Petrograda mjeseca juna 1888. god.

²³ *Ibidem.*

²⁴ O tome opširnije u mom radu, A. Marinović, *Bogišićev »Opšti imovinski zakonik za Knjaževinu Crnu Goru« — jedinstveni kodeks narodnog običajnog prava (i pravni udžbenik)*, u štampi kod SANU.

imovinski zakonik za Knjaževinu Crnu Goru, zahvaljujući svom sastavljaču, dubrovačkom znanstveniku Baldu Bogišiću, predstavlja, također, ozakonjeni »*usus et consuetude Montenegrina*« — ozakonjeno običajno pravo Crne Gore.

Ante Marinović

INFLUENCE DU DROIT STATUTAIRE MÉDIÉVAL DE DUBROVNIK
SUR LE CODE CIVIL POUR LA PRINCIPAUTE DE MONTÉNÉGR
DE BOGIŠIĆ

R é s u m é

L'auteur du Code civil pour la Principauté de Monténégro de 1888, célèbre historien de droit Baldo Bogišić de Dubrovnik et Constantinn Jiriček ont rédigé et publié la critique du Statut médiéval de Dubrovnik de 1272. En comparant ces deux Codes élaborés dans un espace de temps de 600 ans, l'auteur de ce travail indique l'influence évidente du Statut de Dubrovnik sur le Code civil de Bogišić. C'est surtout évident dans les deux Codes à l'égard de l'approbation que l'on donne au droit coutumier considéré comme source valable du droit de même que la loi écrite.

Comme on peut dire, avec juste titre, que le Statut de Dubrovnik médiéval présente, en effet, la codification du droit coutumier (»*usus et consuetudo Ragusii*«), on peut dire le même ou plutôt davantage pour le Code civil de Bogišić qui est »*usus et consuetudo Montenegrina*« — le droit coutumier populaire du Monténégro légalisé.